

Nina Nazarova &
Svjatoslav H'omenko

UKRAINAN SIEPATUT LAPSET

Kuinka Venäjä kaappaa lapsia
ja miten heidät pelastetaan

Suomentanut Arja Pikkupeura

Atena

Tekstin- ja tiedonlouhinta kielletty.
Text and data mining prohibited.

FILI – Kirjallisuuden vientikeskus on tukenut tämän teoksen kääntämistä.

Venäjänkielinen alkuteos *Краденое детство. Как Россия забирает украинских детей – и как украинцы возвращают их обратно*

Copyright © Nina Nazarova, Svjatoslav H'omenko 2025

Supported by the StraightForward Foundation

Suomenkielinen laitos © Atena / Kustannusosakeyhtiö Otava 2026

Kustannusosakeyhtiö Otava / Atena

Asemakatu 6, 40100 Jyväskylä

tuoteturvallisuus@otava.fi

Tekstin- ja tiedonlouhintaa kielletty

ISBN 978-951-1-54213-1

OTAVA
KIRJAPAINO
Keuruu 2026

SISÄLLYS

Tekijöiden alkusanat 7

1 Valentin lähtee bussimatkalle 17

2 Veronika piileskelee kellarissa 27

3 Aikuiset: Lapset sotasaaliina 35

4 Tymofi joutuu vanhimman rooliin 45

5 Aikuiset: »Ties kenen lapsia ei ole olemassa» 65

6 Tymofi pääsee televisioon 77

7 Valentin tapaa kuvernöörin 85

8 Veronika käy joella 99

9 Tymofi vajoaa epätoivoon 107

10 Valentin saa passin 121

11 Aikuiset: Liikaa omalla maallaan 129

12 Bohdan lähtee leirille 147

13 Veronika menee kouluun 155

14 Bohdan opettelee parranajoa 171

15 Veronika joutuu kuulusteluun 183

16 Aikuiset: Aatteiden taisto 193

17 Veronika ei uskalla luottaa 209

18 Valentinin matka kotiseudulle 217

Jälkisanat: Missä he ovat nyt? 225

Suomentajan huomautus 230

Viitteet 231

Tekijöiden alkusanat

NINA NAZAROVA

Huhtikuussa 2022 sain BBC Newsin toimittajana tehtäväksi katsoa YouTube-lähetyksen viranomaiskonferenssista Venäjällä – se on yleensä tylsää puuhaa. Tämä video sai minut kuitenkin järkyttymään. Ensimmäistä kertaa kuulin korkeiden viranhaltijoiden tunnustavan avoimesti, että he ovat tuoneet Venäjälle tuhansia ukrainalaislapsia muun muassa Venäjän armeijan vastikään tuhoamista Ukrainan kaupungeista.

Olin tuolloin viettänyt tasan viikon mieheni ja vuoden ikäisen poikani kanssa Latvian pääkaupungissa Riassa, josta muodostuisi uusi kotipaikkani.

Olen syntynyt ja kasvanut Venäjällä. Isoisäni oli ukrainalainen. 1930-luvun alussa kollektivisointi ulottui siihen Sumyn alueen kylään, jossa hänen vanhempansa hoitivat suurta karjatilaansa. Kollektivisointi oli Moskovan harjoittamaa väkivalta politiikkaa, jolla ihmisiltä vietiin yksityisomaisuus ja heidät pakotettiin siirtymään kolhooseihin. Tätä seurasivat joukkoluonteiset väestön repressiotoimet. Juuri kollektivisointi oli eräs keskeisistä syistä Ukrainan nälänhätään vuosina 1932–1933.

Perhetarina kertoo, että nähtyään naapurien kohtaloita kollektivisoinnin aikana isomummoni ja isovaarini eivät jääneet odottelemaan omaa vuoroaan, vaan jättivät kotinsa ja tilansa, lastasivat kaksi lastaan kärryihin ja matkasivat satojen kilometrien päähän Keski-Venäjälle. Siellä perhe majoittui parakkiin, ja isovaarini meni työhön kaivokseen. Vuoden 2022 talven ja kevään aikana ajattelin usein, että kymmenet ja sadat tuhannet Ukrainan asukkaat joutuvat samalla lailla pakenemaan Venäjän väkivaltaa ja aloittamaan elämän tyhjästä.

Sinne Keski-Venäjälle isovaarini ja isomummoni perhe sitten jäikin. Vaarini varttui ja valmistui Moskovan yliopistosta, solmi avioliiton ja eli koko ikänsä Tulan kaupungissa kahdensadan kilometrin päässä pääkaupungista. Siellä syntyi myös äitini ja sittemmin minä.

Kuulun ensimmäiseen neuvostoajan jälkeiseen sukupolveen – Neuvostoliiton hajotessa vuonna 1991 menin kouluun ensimmäiselle luokalle. Opin lukemaan aikana, jolloin kymmenien vuosien sensuurin jälkeen saattoi lopulta lukea mitä vain, ja pidin silloista sananvapautta ja tiedotuksen vapautta itsestäänselvyyksinä. Monien ystäväieni tavoin kasvoinkin idealistina ja elin pitkään siinä illuusiassa – jälkikäteen on selvää, että nimenomaan tuo sana sopii kuvaamaan asiaa –, että jos kovasti yritämme ja ponnistellemme, Venäjistä voi tulla demokraattinen maa, jolla on eurooppalaiset arvot ja joka arvostaa rauhaa, vapautta ja ihmisoikeuksia.

Siispä yritin: kävin mielenosoituksissa ja protesteissa, toimin vapaaehtoisena, olin vaalitarkkailijana torjuakseni väärinkäytöksiä, en valehdellut enkä pelännyt. Myöhemmin työskentelin toimittajana riippumattomissa tiedotusvälineissä, jotta voisin amerikkalaisen ilmaisun mukaisesti *afflict the comfortable and comfort the afflicted*, eli kirjoittaa tavallisten ihmisten ongelmista ja vaikeuksista ja vaatia virkamiehiltä ja instituutioilta vastuullisuutta.

Monien muiden tavoin en voinut kuvitella, että Venäjä aloittaa verisen sodan Euroopassa 2000-luvulla. Täysimittainen hyökkäys Ukrainaan herätti minussa kauhun ja raivon lisäksi kirvelevää epäonnistumisen tuntua. Minusta oli aivan ilmeistä, että Venäjän kansalaisena se oli myös henkilökohtainen tappioni, sillä minä tai koko sukupolvenikaan emme olleet kyenneet estämään tätä hirvittävää sotaa.

Maaliskuun neljäntenä vuonna 2022 lensin perheineni pois Venäjältä.

Eräs ulottuvillani olevista keinoista vastustaa pahaa on puhua siitä avoimesti. Toimittajana se merkitsee minulle myös sitä, että teen työni hyvin. Se on erityisen tärkeää sotasensuurin oloissa (päivänä, jona poistuimme Venäjältä, astuivat voimaan lait, joiden nojalla Venäjän armeijan toimista Ukrainassa kertovaa voi uhata jopa viidentoista vuoden vankeustuomio) sekä kaiken aikaa muuttuvassa maailmantilanteessa, jossa pitkäkestoisia tragedioita ei saa päästää unohtumaan. Tuon huhtikuisen konferenssin katsottuani ryhdyin etsimään hajotettuja perheitä. Ensimmäisinä löytyivät Lopatkinin ukrainalaisesta Vuhledarin kaupungista. »Mariupolin sanatoriossa lomailleet lapseni on

ryöstetty ja viety Donetskiin, missä heitä pidetään voimakeinoin!» – näin alkoi Olha Lopatkinan Facebook-postaus, jonka näin alkukesästä 2022. Noihin aikoihin imetin poikaani enkä ollut kertaakaan poistunut hänen luotaan kuin muutamiksi tunneiksi. Ajatus siitä, että jotkut tuntemattomat vallan- ja aseenkäyttäjät voivat siepata lapsia, pitää heitä hallussaan kuukausikaupalla ja arvioida, onko heidän äitinsä riittävän hyvä saadakseen lapsensa takaisin vai onko heidät parempi viedä satojen kilometrien päähän sivullisten hoitoon, ajatus siitä, että kaikki tämä tapahtuu reaaliajassa, sai minut tärisemään fyysisesti. Itse asiassa se saa minut tärisemään nytkin, kun kirjoitan asiasta. Matka tapaamaan Lopatkinin perhettä oli ensimmäinen työmatkani äitiysloman jälkeen: päätin ensimmäistä kertaa jättää poikani muutamaksi päiväksi isänsä kanssa kaksin, koska minusta tuntui tärkeältä kertoa tämä tarina maailmalle.

Uutisten herättämä fyysisen paniikin ja voimattoman kiukun tila on uusiutunut useita kertoja kirjoittaessani siepatuista ukrainalaislapsista. Niin kävi keväällä ja kesällä 2022, kun seurasin venäläisten virkamiesten somerehvastelua siitä, kuinka lapsia luovutetaan venäläisiin perheisiin ja heille annetaan Venäjän kansalaisuus. Samoin syyskuussa 2022, kun järkyttyneenä tajusin Venäjän pidättelevän loma-leirikeskuksissa satoja ja sittemmin tuhansia – tuhansia! – lapsia, joilla kaikilla on kotona vanhemmat odottamassa katkeilevia puheluja. Tai talvella 2023, kun löysin venäläisen kasvatusprojektin, jonka tavoitteeksi ilmoitettiin suoraan yli kahtatuhatta ukrainalaislasta koskeva »kotimaan vaihtoprosessi». Ja keväällä 2023, kun vapaaehtoisena toimiva venäläisnainen soitti minulle ja kertoi, että lastenkotiin sijoitettu 14-vuotias tyttö itkee ja pyrkii äidin luo kotiin Ukrainaan.

Sanalla sanoen kävi niin, että siepattujen lasten tarinoista tuli reportaasieni aihe. Useita niistä työstimme yhdessä ystäväni ja kollegani Slava Homenkon kanssa. Nämä tarinat muodostavat kirjamme perustan.

En ole kyennyt estämään tätä sotaa, estämään tuhoa, kidutuksia ja miljoonien ukrainalaisten kärsimyksiä, mutta tahtoisin vähintäänkin tallentaa ja levittää todistusaineistoa tästä sodasta. Kirjamme on yksi tapa toimia sen eteen.

SVJATOSLAV H'OMENKO

Minulla on lukuisia ystäviä, tuttavvia ja kollegoita, jotka aina tilaisuuden tullen toistelevat tienneensä ja olleensa vakuuttuneita vuoden 2022 alussa, että ihan kohta sota puhkeaa täyteen mittaan.

Minulta kysyttäessä tunnustan rehellisesti, etten viime hetkeen saakka uskonut niin käyvän. Tarkemmin sanottuna: vasta kun tarkasti kuuntelin Vladimir Putinin helmikuun 24. päivän vastaisena yönä pitämää puhetta, oivalsin yhä selkeämmin, mihin hän pyrkii. Räjähdysten kajahdellessa Kioassa asuntoni ulkopuolella ymmärsin, että joutuisin huomattavasti laajentamaan käsitystäni siitä, mikä on mahdollista.

Ajattelin naiivisti, että minua on vaikea yllättää, kunnes ensimmäistä kertaa kuulin Venäjän tehneen ukrainalaislapsista sodan välikappaleita. Se tapahtui kesän 2022 lopussa, kun Venäjä oli jo rikkonut lupauksensa ja hyökännyt Ukrainan kimppuun. Aivan kuin vanhassa neuvostoajan laulussa: *Tasan neljältä Kiovaa pommitettiin, sota alkanut on, meille kerrottiin* – sillä erotuksella, että Hitlerin Saksan sijaan pommeja ja ohjuksia nukkuvaan kaupunkiin pudotti nyt Putinin Venäjä.

Oli niin ikään käynyt jo selväksi, ettei *Kiova haltuun kolmessa päivässä* -suunnitelma toteutuisi. Asevoimien ja kiireesti koottujen aluepuolustusjoukkojen lisäksi itse luontokin oli tehnyt vastarintaa miehittäjille: yhtenä keskeisistä Venäjän joukkojen pääsyn Ukrainan pääkaupunkiin estäneistä tekijöistä pidetään Moštšunin kylän padon räjäyttämistä. Tulviva Irpinjoki muodosti voittamattoman esteen hyökkääjän panssarikolonnille.

Tuolloin kahdeksanvuotias poikani oli jo lähtenyt äitinsä kanssa Puolaan. Minä istuin öisin väestönsuojassa ja luin hänelle aikani kuluksi puoliääneen ylipitkiä ääniviestejä, joista kukin sisälsi yhden luvun *Harry Potterista*.

»Maaailman toiseksi vahvin armeija» oli paljastunut ryöväri- ja raiskaajajoukoksi, jonka »täsmäaseet» osuivat usein asuintaloihin, kou-

luihin ja sairaaloihin, samalla kun sen johto valehteli suorissa lähetyksissä, että »ainoastaan sotilaskohteet kärsivät vahinkoja» ja että »Venäjän asevoimissa ei ole miestappioita».

Silloin olivat jo katkenneet Valko-Venäjällä ja Istanbulissa käydyt rauhanneuvottelut, joissa Venäjä nyttemmin saadun tiedon mukaan vaati Ukrainalta tosiasiallista antautumista.

Oli jo nähty myös Ukrainan puolustusvoimien ensimmäiset onnistuneet vastahyökkäykset, jotka paitsi pakottivat venäläiset vetämään joukkonsa Kiovan lähistöltä »hyvän tahdon eleen» nimissä, myös karkottivat vihollisen Harkovan liepeiltä.

Täysimittaisen sodan ensimmäisten viikkojen aikana olin artikkeleillani pyrkinyt auttamaan BBC:n ulkomaanosastojen kollegoja ymmärtämään Ukrainan todellisuutta, tallentanut podcasteja ja esiintynyt suorissa lähetyksissä sekä matkannut edestakaisin Lvivin, Kiovan ja venäläismiehityksestä vapautettujen kaupunkien välillä. Nyt muistelen niitä viikkoja loputtomana, käytännössä ympärivuorokautisena työputkena. Niiden aikana koin käyneeni immuuniksi uutisten herättämille tunteille, eikä mikään hurjasti etenevän tapahtumakulun käänne kyennyt järkyttämään minua.

En kuitenkaan ollut valmis kuulemaan, että Ukrainan valtiollisen olemassaolon ja alueen lisäksi Venäjän käynnistämän sodan tähtäimessä olivat myös ukrainalaislapset. Venäläiset viranomaiset näet tunnustivat rehellisesti, että Venäjä vie omalle alueelleen tuhansia lapsia, antaa heille uudet nimet ja etsii heille uudet perheet. Opettaa heille uudenlaista historiaa, muuttaa heidän käsityksensä hyvästä ja pahasta ja pesee pois heidän identiteettinsä. Sanalla sanoen: muuttaa pienet ukrainalaiset venäläisiksi (tai ainakin yrittää tehdä niin). Eikä tässä ole kyse yksittäistapauksista vaan järjestelmällisestä ja harkitusta politiikasta, jota toteutetaan ylimmän valtiojohdon siunauksella ja valvonnassa.

En myöskään ollut valmis kohtaamaan sitä, kuinka monet ihmiset – poliitikot, toimittajat ja tavalliset ihmiset, joilla oli selkeä käsitys sodan syistä ja syypäästä – pitäisivät tätä venäläisten strategiaa suoraan sanoen toissijaisena ongelmana.

On se toki ymmärrettävää. Venäjän Ukrainaa vastaan käynnistämään sotaan liitetään pikemminkin kuvat yhä uusista ohjusiskujen tuhoamista taloista, nuolet sotatilannekartoilla ja kuvat sotilaskolonniin liikkeistä. Ei taatusti kuvia lapsista, joilla kotimaansa sotaoloista huolimatta oli sentään ollut ruokaa ja katto pään päällä. Sitä enemmän tämä korostuu, kun Venäjän propaganda on isoon ääneen toittanut sekä kotimaassa että etenkin ulkomailla samaa viestiä: me pelastamme lapsia sodan hädältä ja murheilta, me olemme historian oikealla puolella.

Yhtäältä tämä viesti on suonut monille tilaisuuden kerrassaan mukavaan »ei kaikki ole niin yksiselitteistä» -asenteeseen, niin että he voivat välttyä kutsumasta pahaa sen oikealla nimellä.

Toisaalta viesti jättää lausumatta muutamia periaatteellisen tarkeitä yksityiskohtia. Jos Venäjä ei olisi aloittanut tätä sota, ei lapsiakaan tarvitsisi pelastaa sen jaloista. Lisäksi lasten vastentahtoista siirtoa ja uudelleenkasvatusta kutsutaan kansainvälisen oikeuden piirissä kansanmurhaksi eikä pelastamiseksi.

Kysymys ukrainalaislapsista on todennäköisesti käynyt ajan myötä ongelmaksi Vladimir Putinille itselleen. »Konfliktin juurisyistä» ja »Ukrainan hallinnon legitimitetin puutteesta» puhumista olisi näet saattanut jatkaa loputtomiin samoin kuin muuta hämäyspuhetta, jolla peitellään sitä tosiasiaa, että oma maa käy valloitusotaa. Mutta tuhansien lasten sieppaaminen liukuhihnakäytäntönä ja sen muuntaminen valtiolliseksi strategiaksi tekee valtion johtajista sivistyneen yhteiskuntajärjestelmän hylkiöitä ja leimaa heidät muodollisesti ja lopullisesti sotarikollisiksi – siltä ainakin jonkin aikaa vaikutti.

Mutta syyskuussa 2022, kun aloin kirjoittaa ensimmäistä artikkeliani Ukrainasta viedyistä lapsista, ei ollut kyse teoreettisista oikeusopillisista rakenteista vaan puhtaasti inhimillisestä tuskasta. Ukrainalaisjoukkojen vastikään vapauttamassa Balaklijassa tapasin äitejä, jotka olivat muutama viikko aiemmin lähettäneet lapsensa lomaleirille (tosiasiassa vain pois päivittäin toistuvasta tulituksesta) Venäjän Krasnodarin alueelle, mutta törmänneet nyt siihen, että Venäjä ei halua päästää heitä takaisin. Kysymys, olisiko kannattanut antaa lapsen lähteä edes pariaksi vii-

koksi maahan, joka oli tuonut kotiisi sodan, jäi tuolloin taka-alalle. Näiden naisten sanat huokuivat tuskaa, voimattomuutta ja itsesyytöksiä, he eivät vilpittömästi ymmärtäneet, miksi Venäjä ei yksinkertaisesti toiminut inhimillisesti ja palauttanut lapsia kotiin.

Palasin tuolta työmatkalta Kiovaan aidosti järkyttyneenä. En kyennyt itsekään rationaalisesti selittämään sen paremmin sitä, miksi Venäjä ei voinut yksinkertaisesti luovuttaa kotiin haluavia ja äitiensä kaipaamia lapsia, kuin sitäkään, miksi Venäjä on ottanut moisen kannan. Minua hirvitti ajatella, miltä tuntuu kotoaan viedyistä ja perheestään erotetuista lapsista, joiden kustannuksella nyt rehvastellaan esittämällä heidät koko maailmalle »sotilaallisen erityisoperaation» tuloksena saatuina tai jopa (pelastettavien oman tahdon vastaisesti) pelastettuina saaliina.

Kenties tunteitani kärjisti entisestään se, että itse ikävöin tuolloin kovasti poikaani. Hän ei selvästikään viihtynyt Puolassa, mikä hallitsi jokaista keskusteluumme. Hän halusi kotiin, ja sotatekijä oli hänen pohdinnoissaan täysin ylitettävissä oleva este: jos tulee pommitus, piiloudutaan yhdessä väestönsuojaan – mitä kummaa siinä on? Toisin kuin Balaklijan lapset, minun poikani oli kuitenkin äitinsä seurassa ja pystyi soittamaan minulle milloin vain, minä tiesin, että häntä rakastetaan ja että hän on turvassa.

Siksi halusin vilpittömästi, että Bohdan Usyk – Balaklijan kadulla kohtaamamme äidin mukaan hiljainen ja kotona viihtyvä lapsi, joka ei kertaakaan elämässään ollut itsenäisesti käynyt naapurikylää kauempana, pääsisi kotiin leikkimään häntä kovasti kaipaavan pikkusiskon kanssa ja tutustumaan poissaoloaikanaan syntyneisiin kissanpentuihin.

Usykin perheen tarina toimii yhtenä nyt lukemanne kirjan juonilinjoista. Läheskään kaikkia vastaavia tarinoita ei kuitenkaan kuvata artikkeleissa, kirjoissa ja ihmisoikeusaktivistien raporteissa. Venäjän alueella on yhä edelleen tuhansia sinne laittomasti vietyjä ja perheistään erotettuja ukrainalaislapsia, joita aivopestaan päivittäin ja joilta on viety oma nimi.

Toivuttuaan ukrainalaislasten pakkosiirtoja ja niiden mittakaavaa koskevan tiedon julkistamisen aiheuttamasta alkusokista Venäjä on

lisäksi siirtynyt kuvaamaan tilannetta rutiinikysymyksenä. Kiistämällä ongelman olemassaolon Venäjä tekee pilkkaa kansainvälisestä oikeudesta ja terveestä järjestä ja kieltäytyy kotimaasta väkivalloin viettyjen lasten etsintää ja palautusta koskevasta dialogista.

En tiedä, milloin Venäjän käynnistämä sota Ukrainaa vastaan loppuu. Olen silti ehdottoman varma siitä, että rooli, jonka Venäjä on ukrainalaislapsille tässä sodassa antanut, ja maan suhde sodan nuorimpiin uhreihin kuuluvat tämän konfliktin leimallisiin piirteisiin.

Toivon kovasti, että tässä kirjassa kuvatut tarinat saisivat maailman uudelleen kiinnostumaan nyt Venäjällä oleskelevista lapsista, auttaisivat heitä palaamaan kotiin ja estäisivät vastaavien tapausten toistumisen tulevaisuudessa.

KIRJAN RAKENTEESTA

Maaliskuussa 2023 Kansainvälinen rikostuomioistuin antoi pidätysmääräyksen koskien Venäjän presidentti Vladimir Putinia ja Venäjän lapsiasiainvaltuutettu Marija Lvova-Belovaa. Heitä epäillään ukrainalaislasten laittomasta pakkosiirrosta.

Kirjamme kertoo, mitä sanojen »laiton pakkosiirto» takana piilee.

Venäjän organisoima ukrainalaislasten sieppaustoiminta ja pyrkimys tehdä heistä Venäjän kansalaisia on yhä jatkuva prosessi, joka muodostuu tuhansien yksittäisten perheiden erillisistä tarinoista. Jokainen näistä tarinoista ansaitsee tulla kerrotuksi, ja jokainen jopa lopulta hyvin päättynyt tarina on oma erillinen tragediansa.

Kirjamme kuvaa tarkemmin neljää perhettä, jotka ovat joutuneet uhreiksi valtavassa Ukrainan alaikäisten kansalaisten siirtoprosessissa Venäjän maaperälle. Ne edustavat neljää eri toimintatapaa, joilla siirto on toteutettu. Jokaista näistä toimintatavoista on käytetty kymmeniä ja satoja kertoja.

Valentin D., teini-ikäinen orpo, oli asunut kuusivuotiaasta asti niin sanotun »Donetskin kansantasavallan» alueella. Sieltä lapsia alettiin siirtää Venäjälle jo muutama päivä ennen täysimittaisen hyökkäyssodan alkua.

Veronika Vlasova päätyi 24. helmikuuta 2022 sattumalta eri puolelle rintamaa kuin äitinsä ja joutui pian venäläiseen kouluun.

Lopatkinien perheen Venäjän hyökkäys jakoi kahtia: kuusi lasta jäivät miehitettyyn Mariupoliin, kun taas sijaisvanhemmat olivat kotoaan Vuhledarissa, jota Venäjän armeija ryhtyi tuhoamaan jo sodan ensimmäisinä tunteina.

Bohdan Usykin perhe jäi miehitetylle alueelle. Tarjotakseen lapselle edes lyhyen hengähdystauon tulitusten piinaamasta elämästä äiti suostui päästämään hänet sanatorioon Etelä-Venäjälle, mutta myöhemmin selvisi, ettei hän voisi noutaa poikaa sieltä takaisin.

Kullekin tarinalle on kirjassa omat lukunsa. Ne etenevät lomitain kronologisessa järjestyksessä. Näin halusimme osoittaa, miten

monenlaisia tapahtumakulkuja ja prosesseja pakkosiirtoihin liittyen on tapahtunut samoihin aikoihin, ja miten yllättävissä kohdissa ne ovat ristenneet.

Yksittäisten ihmisten konkreettisia elämäntapahtumia on mahdollonta ymmärtää ilman kontekstia, joten kerromme eri luvuissa lastensuojelulaitosten ja sijaishuoltojärjestelmien erityispiirteistä Venäjällä ja Ukrainassa, Venäjän miehittämien Ukrainan alueiden elämän erityispiirteistä sekä viranomaisista, jotka ovat järjestäneet pakkosiirtoja ja tehneet tuhansien lasten kohtaloon vaikuttaneita keskeisiä päätöksiä. Kerromme myös aktivisteista, jotka ovat pyrkineet auttamaan hajotettujen perheiden jälleenyhdistämisessä hyökkääjävaltion vastarinnasta huolimatta.

Kirjaa työstäessämme olemme pyrkineet käsittelemään aihetta mahdollisimman laaja-alaisesti. Teoksesta löytyy muun muassa tarina Jelena Kafanovasta, venäläisnaisesta, joka on ottanut perheeseensä lapsen itsenäiseksi julistautuneen »Donetskin kansantasavallan» alueelta. Tämä on yksi hyvin harvoista tapauksista, joissa ukrainalaislasten venäläiset sijaishuoltajat ovat suostuneet puhumaan riippumattomien toimittajien kanssa.

Kirjan rakennetta kehitellessämme meitä innoitti muun muassa George R. R. Martinin eepos *Tulen ja jään laulu* (*A Song of Ice and Fire*). Martinin teosten jokainen luku on kirjoitettu yhden henkilöhahmon näkökulmasta. Samoin kuin *Tulen ja jään laulussa* meidänkin kirjassamme on verenhimoinen tyranni, jonka pahat teot pohjautuvat keskiaikaisiin käsityksiin historiasta ja politiikasta. Toisin kuin fantasiakirjasarjassa hänen toiminnastaan kärsivät kymmenet miljoonat elävät ihmiset.

LUKU 1

Valentin lähtee bussimatkalles

Helmikuun puolivälissä vuonna 2022 Valentin D.¹ ja muut Amvrosijivkan sisäoppilaitoksen lapset saivat määräyksen pakata henkilökohtaiset tavaransa.

Tuolloin 13-vuotias Valentin oli hintelä vaalea poika, jolla oli huollessa sivuun kammattu otsatukka. Orpoutensa takia hän oli asunut kolme vuotta sisäoppilaitos-lastenkodissa Amvrosijivkan kaupungissa, jossa oli 20 000 asukasta ja johon on Donetskista parin tunnin automatka. Lähes koko tuon ajan hänen maailmaansa oli rajannut tiivis valkoinen aita, jonka ulkopuolelle sisäoppilaitoksen oppilaat eivät saaneet poistua valvomatta. Sisäoppilaitoksessa oli kyllä lähes kaikkea, mitä varhaisteini voi kaivata: viranomaiset eivät säästelleet isänmaalliseen kasvatukseen suunnattuja varoja. Laitoksen kolmikerroksisen punakattoisen rakennuksen ulkoportaiden edessä oli pieni laatoitettu ja kipsimaljakkokaiteen reunustama aukio koulun paraateja ja konsertteja varten, ja sinne johtavaa portaikkoa vartioi kaksi leijonaveistosta. Sisäoppilaitoksessa oli urheilusali, kaksi jalkapallokenttää ja verstaiteja eri harrastuskerhoja varten. Lisäksi sieltä löytyi kampaamo, pesula ja jopa kaksi museota, ja ohjaajien ja opettajien lisäksi henkilökuntaan kuuluivat lastenlääkäri, hammaslääkäri ja kuusi sairaanhoitajaa.² Valentinista hänen kotinsa oli valtava, hän kuvitteli, että siellä asuu viitisen sataa lasta (todellisuudessa heitä oli puolet vähemmän).³

Sisäoppilaitos oli suljettu sivullisilta: vierailut olivat sallittuja vain johdon luvalla. Sen sijaan siellä kävi usein viranomaisia tarkastusmatkoilla, joskus myös vapaaehtoisia tuomassa lapsille lahjoja ja toimittajia kameroineen.

Vieraille järjestettiin usein juhlatilaisuuksia – hallinto esitteli lasten hyvinvointia ulkomaailmalle suoritusluonteisin konsertein ja esityksin. Se oli näille laitoksille tyypillinen toimintatapa. Muuan hyväntekeväisyysalalla työskentelevä nainen kertoi vierailustaan eräässä lastenkodissa näin: »Tutustumiskierroksen jälkeen johtajatar kutsui meidät katsomaan konserttia. En olisi erityisesti halunnut mennä, mutta ajattelin, että ovathan lapset nähneet vaivaa. Konsertin jälkeen minulta kysyttiin, mistä olin pitänyt ja mistä en. Vastasin, että uskonnollista tematiikkaa oli melko paljon ottaen huomioon, että jokaisella on oma käsityksensä näistä asioista. Seuraavana päivänä meille esitettiin aivan toisenlainen konsertti. Selvisi, että lapset olivat valvoneet koko edeltävän yön harjoitellen ja valmistautuen esitykseen. Lastenkodin musiikkiohjaaja kertoi tästä yleensä.»⁴

Ambrosijvkan sisäoppilaitoksen vetonaula oli kahvakuulajonglööraus. Myös paikallistelevisio kävi kuvaamassa aiheesta reportaasin, jossa kymmenvuotias pinkkimekkoinen lettipää nakkelee ilmaan painavaa kahvakuulaa.⁵ Myös Valentin jonglööraasi ja oppi hallitsemaan yhtä kuusikiloista kuulaa. Lisäksi hän pelasi jalkapallossa puolustajan paikkaa, lentopalloa ja sulkapalloa, harrasti painia, kilpasuunnistusta ja köysikiipeilyä. Valentinin viime vuosina pitämällä *Sport žizn* -blogilla (»Urheiluelämä») on ollut hieman toistasataa seuraajaa. Hänen nykyisessä asuinhuoneessaan yksi seinä on kokonaan eri lajien saavutuksista saatujen kunniakirjojen ja mitalien peitossa.

Urheilukilpailut olivat muun ohella keino päästä pois sisäoppilaitoksen alueelta ja saada jotain arvokasta. »Me käytiin jossain Donetskien lähistöllä kisoissa. Valmentaja, siis liikkaope, ei uskonut meihin, luuli että jäädään kolmansiksi, mutta me, minä ja kaksi muuta, oltiinkin kaikista parhaita», Valentin muistelee erästä näistä matkoista. »Myöhemmin valmentaja kehui meitä, vei meidät kauppaan ja osti meille šawarmaa. Ja syötiin paljon kaikenlaista.» Myös kirkossa käydessä lapset pääsivät aidan ulkopuolelle: sunnuntaisin ohjaajat valitsivat viisi kuusi lasta ja käyttivät heitä pieninä ryhminä jumalanpalveluksessa. »Se oli tosi mielenkiintoista», Valentin kertoo. »Pääsi näkemään, miten muut ihmiset elää. En minä kirkkoon halunnut vaan ihan vain ulos.»

Koulun loma-aikoina oppilaita vietiin lomaleirikeskuksiin Valko-Venäjälle ja Venäjälle Moskovan alueelle – ei toki kaikkia, ainoastaan »tottelevaisimpia». Kaikesta päätellen Valentinia pidettiin tottelevaisena, sillä hän pääsi kahdesti Moskovan alueen lomaleirille ja kerran Valko-Venäjälle.

Sellaiselle matkalle hän luuli lähtevänsä myös helmikuussa 2022.

* * *

Kesällä 2014, useita vuosia ennen Valentinin tuloa sisäoppilaitokseen, Amvrosijivka oli siirtynyt »Donetskin kansantasavallan» haltuun. Alueen separatistinen kvasivaltiollinen hallinto toimii Venäjän valvon-
nassa.

»Donetskin kansantasavalta» (»DNR») ja sen naapuri »Luhanskin kansantasavalta» (»LNR») luotiin Kremlin aloitteesta ja sen varoilla pian sen jälkeen, kun Venäjä oli liittänyt itseensä Krimin niemimaan. Seuraavien kahdeksan vuoden ajan Venäjä kuitenkin vakuutteli maailmalle ja omille kansalaisilleen, ettei sillä ole mitään tekemistä asian kanssa, vaikka se lähettikin Donetskiin ja Luhanskiin omia johtajiaan ja valvojiaan. Alueille syntyi separatistisia hallintoelimiä ja sisäinen maksujärjestelmä, joka ei ollut yhteensopiva Ukrainan eikä Venäjän pankkien kanssa. Aikuistuville teineille alettiin antaa »Donetskin kansantasavallan passeja», jotka tunnustettiin päteviksi vain Venäjällä ja sielläkin vaivoin, yrityksiä »puristettiin kuiviin» voimakeinoin ja siirrettiin uusien omistajien haltuun, ja musta pörssi kukoisti mitä moninaisimmilla palvelualoilla. Riippumattomilta toimittajilta evättiin vähitellen pääsy alueelle. Rikollisuus kasvoi jyrkästi, oikeudenkäyntien sijaan otettiin käyttöön oman käden oikeus ja kidutukset niin toisinajattelijoiden vainon, poliittisten välienselvittelyjen kuin omaisuuden uusjaonkin piirissä.

Monet perheet joutuivat hajalle: nuoret ihmiset lapsineen siirtyivät Ukrainan hallitsemille alueille, kun taas heidän eläkeläisvanhempansa eivät halunneet jättää rakasta kotia vanhoilla päivillään vaan jäivät miehityllylle alueelle. Joskus aviomies jäi varjelemaan asuntoa ja vaimo

pakeni lähimpään Ukrainan hallussa olevaan suurkaupunkiin »taatakseen lapsille kunnollisen elämän». »Tapaillaan seksitreffit merkeissä. Romanttiset öiset kohtaamiset, joihin mies kiittää maan toisesta äärestä ja vaimo toisesta, ovat jo melkein vitsi», kuvaili näitä paris-kuntia »LNR:ssä» elävä nainen.

Ihmiset ylittivät kontaktilinjan muun muassa rahaa noutaakseen. Koska Ukrainan pankeilla ei ollut pääsyä separatistien valvomille alueille, vanhukset joutuivat eläkkeen nostoa varten matkustamaan lähimpään Ukrainan hallussa olevaan kaupunkiin, jossa pankkiautomaatit toimivat. Edestakainen matka jonoineen ja tarkastuspisteineen saattoi vaatia yli vuorokauden. Tammikuussa 2019 ukrainalaistaiteilija Alevtyna Kahidzen äiti kuoli tällaisella eläkkeennostomatalla – iäkkään naisen sydän ei kestänyt jonottamisesta koitunutta stressiä.⁶ ETYJ:n tietojen mukaan useita kymmeniä vanhuksia on menehtynyt vastaavissa olosuhteissa.

Muutamien »itsenäisten» vuosiansa aikana Donetsk ja muut itseenäiseksi julistautuneen tasavallan kaupungit olivat muuttuneet paljon. Kuvatauluista katselivat nyt konfliktin aikana surmatut taistelijat. Keskuskadun umpeen laudoitettujen liikkeiden ja kranaatinheitintulituksessa vaurioituneiden rakennusten edessä näkyi hienoja autoja ja pyörätiemerkintöjä. Tuoreiden Hollywood-elokuvajulisteiden ja teatteri- ja oopperamainosten ohella kauppojen ja kahviloiden oviin oli kiinnitetty lappusia, joissa oli vedetty rasti pistoolin kuvan yli tai joissa luki: »Aseet tulee jättää tähän.»

Tällaisessa ympäristössä Valentin D. oli viettänyt koko lapsuutensa. Kun sotatoimet alkoivat hänen kotiseudullaan, hän oli tuskin viisivuotias eikä juuri muistanut Ukrainassa viettämiään vuosia.

Amvrosijivkan tapaiset sisäoppilaitokset, joissa satoja lapsia asuu kuuden hengen huoneissa, ovat synkkää perintöä neuvostoajoilta. Nikita Hruštšov ilmoitti niiden joukkoluonteisesta perustamisesta samassa merkittävässä Neuvostoliiton kommunistisen puolueen XX puolue-

kokouksessa, jossa Stalinin henkilökultti paljastettiin. Pääsihteeri halusi vapahtaa väestön työskentelemään vailla arkielämän huolia ammattilaisten huolehtiessa heidän lastensa kasvatuksesta sisäoppilaitoksissa. »Hruštšov käynnisti lajissaan vertaansa vailla olevan vapautustoimen sodan ja ensimmäisten sodanjälkeisten vuosien raskaudesta kärsineille neuvostokansalaisille», kirjoittaa historianutkija Marija Maiofis. »Tosiasiassa tämä toimi oli vertaansa vailla yhtä lailla laajuudessaan kuin röyhkeydessä, jolla se riisti lapsilta oikeudet (eli orjuutti heidät).»

Vaikka sisäoppilaitos-lastenkodit yleensä liitetään mielikuviin orpouteen, orpo Valentin oli poikkeus – vain viisi prosenttia Ukrainan sisäoppilaitosten lapsista oli molemmat biologiset vanhempansa menettäneitä orpoja (naapurimaa Venäjälläkin orpojen osuus sisäoppilaitosten kasvateista on pieni, 10–12 prosenttia). Muut lapset olivat *sosiaalisia orpoja*, joiden elossa olevat vanhemmat ovat joko menettäneet vanhempainoikeutensa tuomioistuimen päätöksellä tai tuoneet lapsensa oma-aloitteisesti laitoksiin köyhyyden ja vaikeiden elinolojen takia.

Viimemainittua käytäntöä tukivat lastensuojelulaitokset itse. Orpouden ja perhesijoitustoiminnan merkittävimpiin asiantuntijoihin Ukrainassa kuuluva Darja Kasjanova muistelee näkemiään sisäoppilaitosten mainoksia, joissa lapsille luvattiin viisi ateriaa päivässä ja täysi yöloppito. Ilmiön taustana oli laitoksille myönnetty valtionrahoitus, joka perustui kasvattien määrään. Muuan venäläinen oikeustaistelija keksikin termin *orpoteollisuus*, joka painottaa tämän monille entisille neuvostomaille yhteisen järjestelmän mittakaavaa ja liukuhihnaluonnetta.

»Sisäoppilaitos on tukimuoto, joka traumatisoi lapsen koko elämän ajaksi», selitti Kasjanova ukrainalaisille tiedotusvälineille. »Elämä kulkee tiukan aikataulun mukaan, ja kaikki on säädeltyä. Kukaan ei kysy, mitä haluat tai miltä sinusta tuntuu. Lapsi on jatkuvassa stressitilassa ja hänen kehityksensä pysähtyy. Tehtävänä on selvittää hengissä.» Sosiaalinen eristyneisyys ja vapauden puute, tärkeiden ja turvallisten aikuisten puuttuminen (ohjaajat saattoivat vaihtua usein), harjaantumattomuus arkielämätaidoissa ja keinotekoinen ympäristö, josta puuttuvat aidot vilpittömät ihmissuhteet – kaikki tämä johti siihen, että lapset eivät

useinkaan kyenneet vastaamaan aikuisuuden haasteisiin eikä heitä sisäoppilaitosten ulkopuolella kaivannut kukaan.

Ukrainassa tätä järjestelmää alettiin uudistaa laajasti 2000-luvun ensimmäisen vuosikymmenen puolivälissä. Sisäoppilaitosten sijaan luotiin sijaisvanhempainkouluja ja tukitoimia vaikeissa elämäntilanteissa eläville perheille, jotta vältettäisiin lasten huostaanotto tai vanhempien luopuminen lapsistaan. Kehitettiin erilaisia huoltajuus- ja elatusvaihtoehtoja, jotta syntymäperheestään pois joutuva lapsi pääsisi joka tapauksessa kodinomaisiin oloihin, joskin sijaisperheessä.

Venäjän aloittama sota toi takapakkia uudistukselle: sodan myötä molemmille puolille rintamaa saapuivat kuolema, tuho, työttömyys, epätoivo ja köyhyys, ja sisäoppilaitokset täyttyivät yhä uusista ja uusista lapsista. Separatistialueilla lastenkotiuudistuksen toteuttamiseen ei ollut minkäänlaisia mahdollisuuksia.

* * *

Valentinilla ei ole muistikuvia vanhemmistaan: isä hukkui pojan ollessa vasta puolivuotias, ja äidin kuollessa hän oli täyttänyt kaksi vuotta. Tämän jälkeen poikaa ja hänen isosiskoaan Valerijaa hoiti mummo, mutta hänkin menehtyi Valentinin ollessa kuuden ikäinen. Näin lapset aloittivat vaelluksensa sijaisperheissä ja laitoksissa.

Mummon kuoltua sosiaaliviranomaiset lähettivät sisarukset ensin Donetskissa sijaitsevaan lastenkotiin. Sieltä heidät sijoitettiin pian perheeseen, missä tilanne Valentinia yhdeksän vuotta vanhemman Valerija-isosiskon mukaan oli kuitenkin huono: pikkuveljeä kohdeltiin jatkuvasti kaltoin. Tilanteen käydessä aivan mahdottomaksi vielä itsekkin teini-ikäinen Valerija pyysi tuekseen niin ikään alaikäisen poikaystävänsä ja tyttökaverinsa, otti pikkuveljen mukaan ja lähti lastensuojeluvirastoon näyttämään pojan mustelmia ja pyytämään apua. Poikaystäväkin oli orpo ja eli samojen sijaishuoltajien luona. »Oltiin aina kaksin, autettiin toisiamme ja pärjättiin omin voimin. Sillä lailla selvittiin jotenkin», tyttö muistelee.